

RESSENYA

TERMES, Josep. *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç, 2011. 693 pàgs. [15,5 × 23].

Al juny del 2011 veia la llum el darrer llibre de Josep Termes. Havien passat pràcticament quaranta anys des de la publicació d'*Anarquismo y sindicalismo en España: la Primera Internacional (1864-1881)*, un llibre fonamental per entendre els orígens del moviment anarcosindicalista a Catalunya i Espanya. A les aca-balles de l'estiu del 2011, Josep Termes ens deixà, de tal manera que *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)* es convertí en el resum de tota una vida de compromís amb la història i de fidelitat a uns orígens («barri obrer, juliol del 36, gent extremadament polititzada») que són presents en tota la seva producció i que explicita en la introducció del seu darrer llibre, perquè «la història no és una ciència exacta..., però conté elements d'anàlisi objectiva que [...] han d'anar acompanyades d'una definició dels motius personals de l'historiador, la qual cosa comporta que, de fet, el relat no sigui estrictament imparcial, atès que l'historiador és fruit d'una època i dels seus conflictes, de les seves experiències i de les seves passions». I fidel a aquests principis, «la història dels obrers feta per ells mateixos» i a «aquella primera joventut [que] vaig viure envoltat dels records que em contaven els cenetistes i esquerrans catalans» que havien perdut la guerra, «fou natural, per tant, que en iniciar la meua carrera d'historiador, el 1957, m'inclinés per l'estudi del moviment obrer i del catalanisme popular».

L'obra, escrita des d'una sinceritat sense complexos, ressegueix el fenomen anarquista entès «com a expressió del món de les classes treballadores que no com estricte corrent doctrinari, filosòfic o ideològic... [tractat] amb molt de respecte i força simpatia, cosa que no exclou una anàlisi crítica del que penso que varen ser els seus errors o disbarats, al mateix temps que crec que ells —particularment els anarcosindicalistes— foren els que

més força i dignitat van aportar a la lluita per la millora i l'emancipació de les classes treballadores abans de la guerra (i molt especialment a Catalunya)». D'altra banda, i en contra de les interpretacions marxistes (Eric Hobsbawm, Pierre Vilar), que consideren l'anarquisme com un fenomen «primitiu» o mil·lenarista, «aquest moviment obrer és fonamentalment urbà i industrial, especialment a Catalunya, i [...] en tot cas igual i no superior que el que significava el socialisme marxista de finals del segle XIX i primeries del XX o el bolxevisme». La història que ens proposa Josep Termes és, doncs, la d'un moviment obrer, bàsicament sindical urbà i només parcialment, en determinades zones d'Andalusia, fruit de la conflictivitat agrària, que té com a rerefons i marc d'actuació Catalunya, una de les zones més industrialitzades d'Europa a les acaballes del segle XIX i el primer terç del segle XX. «L'anarquisme és aquí, doncs, una resposta obrera industrial a la desigualtat social, si es vol utòpica o idealista, però no menys racional i lògica que la que dóna a Europa el socialisme marxista. Res de mil·lenarisme de societat agrària endarrerida.» És cert que l'anarquisme és una utopia que va caure, sovint, en «el desordre i la violència, inevitable reacció contra la injustícia i l'enorme desigualtat social imperant tant a Catalunya com a Espanya», però, sense cap mena de dubte, va contribuir molt més que qualsevol altre moviment social o polític a «crear una consciència dels drets de les classes treballadores i a donar-los un sentit d'autoestima, d'orgull i de dignitat social». I més enllà inculcà la idea que l'emancipació dels treballadors no podia ser només el fruit de les conquestes econòmiques o laborals, sinó que la veritable emancipació inclou «el dret al coneixement i la cultura, per crear un ser humà més integrat i complet». I, des d'aquestes premisses, el llibre no decebrà pas els lectors.

El llibre s'obre amb un capítol dedicat al naixement del moviment anarquista a Espanya, que té data oficial, el Congrés de Barcelona de 1870 en què es va decidir l'adscripció a l'Associació Internacional de Treballadors o Primera Internacional, però que tenia ja els precedents d'un moviment obrer madur que havia començat a organitzar-se des del final del primer terç del segle XIX,

quan la mecanització de la indústria tèxtil situava a Catalunya entre els *first commers* de la industrialització europea. Ressegueix després la història de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (1881-1890), el període de final de segle, en què el terrorisme individual corre paral·lel a les primeres expressions sindicalistes de l'anarquisme (la lluita pels «Tres Vuits», vuit hores de feina, vuit de descans i vuit d'oci i cultura; l'establiment del 1er de Maig, en record dels dits Màrtirs de Chicago, executats l'11 de novembre de 1887, associat a les vagues per aconseguir la jornada de vuit hores de treball; la difusió i expansió de les idees anarquistes a partir de publicacions de tota mena; etc.), la gestació de l'anarcosindicalisme, a partir de la vaga general del 1902, la fundació de Solidaritat Obrera (1907), l'impacte de la Setmana Tràgica (1909), i el seu esclat definitiu amb la constitució de la CNT el 1910, que, juntament amb les diferents variants propagandístiques de l'anarquisme (associacionisme, ateneus, corrents llibertaris, grups d'afinitat, publicacions, anarquisme educacional i racionalista... i, àdhuc, el sorgiment d'un corrent minoritari de catalanitat llibertària), tindrà un pes decisiu en el moviment obrer català (i, en menor mesura, espanyol) fins al final de la Guerra Civil. I això malgrat la duresa del període 1918-1930, quan la patronal respon a l'èxit inicial de la vaga de la Canadenca, en què destacà la intervenció de Salvador Seguí, el Noi del Sucre, al míting de la plaça de braus de les Arenes del 19 de març de 1919, amb els locauts empresarials i, posteriorment, amb la creació dels denominats Sindicats Lliures, que tenen com objectiu enfrontar-se a la CNT. Són també els anys del pistolerisme, vinculat inicialment amb el terrorisme individual, que discorria al marge de la lluita social, i, sobretot, amb els negocis empresarials i l'espionatge industrial propiciats per la Guerra Europea un quants anys abans. A partir del final de la dècada dels anys deu, els líders sindicals i els obrers no tan sols han de fer front a la repressió policial i militar sinó també a les bales dels pistolers de la patronal. De la mateixa manera molts empresaris cauran víctimes d'atemptats. La intransigència patronal porta a l'enduriment de la lluita social i, des de la clandestinitat imposada per

la dictadura de Primo de Rivera, determinats sectors de l'anarquisme i de l'anarcosindicalisme emprenen un procés de radicalització que portarà a la constitució de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) amb l'objectiu de vetllar per la puresa de les idees anarquistes en uns moments en què la repressió colpejava brutalment la classe obrera i apareixien tendències que s'allunyaven de «l'herència doctrinal anarquista». La seva activitat insurreccional durant la Segona República i la seva implicació en la repressió a la rereguarda republicana a Catalunya en els mesos de l'estiu del 1936 li donaren un pes dins de la CNT que no es corresponia amb el nombre dels seus militants.

El llibre dedica dos llargs capítols —ocupen 230 pàgines de les 676 que en té— al moviment anarquista durant la Segona República i la Guerra Civil. Especialment en aquest últim és on Josep Termes aboca més decididament, amb les seves reflexions i anàlisis, la seva llarga experiència com a estudiós del moviment anarquista, del catalanisme de les classes populars i de la Guerra Civil a Catalunya. Crec que és un capítol imprescindible per entendre el que va suposar la Guerra Civil a casa nostra. Són reflexions fetes des del compromís amb unes classes populars catalanes que, tanmateix, no havien sabut fer plausibles les seves aspiracions socials i nacionals. És la resposta a aquell «Què vam fer? però, què vam fer?» que repetien republicans catalanistes i vells militants de la CNT que havien patit per igual la derrota de 1939 i que ell mateix rememorava en l'entrevista publicada a *L'Avenç* al juny del 2011. Per a Josep Termes, la violència cega (i ací destaca les responsabilitats de dirigents i militants anarquistes com Dionís Eroles, Manuel Escorza, Aurelio Fernández, Josep Asens i Eduardo Barriobero, entre d'altres) que es va desfermar l'estiu del 1936 suposà l'inici de la derrota. Després, sens dubte, es donaren passos importants i avenços notables en molts camps (sanitat, indústria, educació, igualtat de drets entre homes i dones...) i també s'acumularen molts altres errors i responsabilitats, començant per la dels militars revoltats, els partits que els feien costat i els règims que els donaven suport —Alemanya, Itàlia—. Però aquella violència cega era, si més no, l'inici de la

derrota moral, perquè, com titula el seu llibre sobre els fets de la Fatarella, els enfrontaments entre els partits i els sindicats d'esquerres i la violència a la rereguarda que amarà els primers mesos de la Guerra Civil no eren res més que la insensata lluita de la misèria contra la pobresa.

Finalment, el llibre es tanca amb un capítol sobre l'anarquisme a l'exili i la lluita clandestina contra el franquisme en què hom assisteix a la progressiva desaparició de la CNT-FAI fruit de la repressió, de les divisions internes, de la separació i desconexió entre interior i exili, i, en darrera instància, de la manca d'adaptació del moviment anarquista als canvis que s'estaven produint a Catalunya, Espanya i el món en el tercer quart del segle xx. Un breu epíleg, dedicat a l'anarquisme després de la mort de Franco, explica el poc que queda del que fou el sindicat obrer més important de Catalunya i un apèndix sobre els llibres dels anarquistes de l'exili i del postfranquisme completen aquesta obra immensa, de tal manera que estem davant de l'obra més completa i important de la història del moviment anarquista a Espanya (i particularment a Catalunya), però que, a més, en aquest cas, és també, en bona mesura, la història del moviment obrer català —i, de retruc, del catalanisme de les classes populars— des de pràcticament mitjan segle XIX fins a la desaparició de la dictadura franquista. És el llegat, preciós i inestimable, com he dit al principi, de tota una vida de compromís amb la història i de fidelitat a uns orígens o com a ell li agradava dir: «Nostàlgia de l'ambient on vaig néixer: barri obrer, juliol del 36, gent extremadament polititzada.»

ANTONI SEGURA I MAS
Director del Centre d'Estudis Històrics Internacionals
de la Universitat de Barcelona